

De
Hollandsche
Molen

Handreiking molenbiotoop

Voor bestuurders en politici van
gemeenten, provincies, waterschappen
en landschapsorganisaties

Publicatiedatum
Januari 2025

Dossier
Biotoop

Molens vormen een onmiskenbaar onderdeel van het Nederlands erfgoed en de Nederlandse geschiedenis. Kiezen voor het behoud van molens in uw gemeente, provincie, waterschap of landschap betekent meer dan alleen zeggen dat u erfgoed belangrijk vindt. Het behoud van molens vraagt naast herstel, onderhoud en het doorgeven van verhalen vooral het concreet beschermen van de molenbiotoop van windmolens en het watermolenlandschap van watermolens.

Het bijzondere aan molens is dat het werktuigen zijn, hetgeen betekent dat ze moeten blijven draaien en malen om behouden te blijven. Hiervoor is wind of water nodig en dat vereist een omgeving met zo min mogelijk obstakels en andere aantastingen. Kortom: een goede molenbiotoop.

Kiezen voor behoud van molens betekent concreet besluiten om de omgeving van wind- en watermolens – de molenbiotoop – te beschermen. De belangen van molens volwaardig laten meetellen bij ruimtelijke afwegingen is een keuze die begint bij wethouders en raadsleden, bestuurders bij waterschappen, provinciale statenleden en gedeputeerde staten, en bij landschapsorganisaties.

Lees hieronder wat u als bestuurder of politicus kunt doen in uw gemeente, provincie, waterschap of landschap om de molenbiotoop te beschermen en te behouden.

1. Benoem het belang van erfgoed en molens in de Omgevingsvisie, Watervisie, Landschapsvisie
2. Zorg voor concrete bescherming van de molenbiotoop in verordening en plan
3. Neem participatie serieus, werk samen en stimuleer vernieuwing
4. Zorg voor voldoende capaciteit en kennis van erfgoed en molens
5. Benoem het belang van molens in de Omgevingsvisie, Watervisie, Landschapsvisie

Multifunctioneel centrum De Útherne in IJlst is half verdiept aangelegd en blijft zo onder de hoogte van de stelling van zaagmolen De Rat

Molens zijn van onschatbare waarde

De Rijksoverheid stelt dat het Nederlandse erfgoed van onschatbare waarde is. Erfgoed draagt bij aan het welzijn van uw inwoners, aan economische innovatie en een interessant leef- en vestigingsklimaat. Het is overal zichtbaar: op het platteland, in historische binnensteden, in musea, onder water en in onze tradities en verhalen. Het is belangrijk dat ook toekomstige generaties hiervan kunnen blijven genieten.

Molens vormen een onmiskenbaar onderdeel van het Nederlands erfgoed en de Nederlandse geschiedenis. Het bijzondere aan molens is dat het werktuigen zijn, hetgeen betekent dat ze moeten blijven draaien en malen om behouden te blijven. Hiervoor is wind of water nodig en het vereist een omgeving met zo min mogelijk obstakels en andere aantastingen.

De herinrichting van het park op de Bolwerken rond de Molen van Piet in Alkmaar geeft de molen weer wind en zet hem voor bezoekers en toeristen mooi in het zicht

1. In een visie staan de erfgoedwaarden en de ambities voor erfgoed en molens

In Nederland geldt het Europese Verdrag van Granada uit 1985, waarin is afgesproken dat we niet alleen beschermde monumenten zelf, maar ook hun omgeving moeten reguleren. Nog weinig gemeenten, provincies en waterschappen zijn hier al bewust mee bezig. Dat moet onder de Omgevingswet wel gebeuren.

Een van de doelen van de Omgevingswet is het bereiken en in stand houden van een veilige, gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit. De omgeving van erfgoed is een wezenlijk onderdeel van de omgevingskwaliteit. In het geval van molens gaat het daarbij om de visuele relatie (zicht op de molen), de menselijke beleving van erfgoed en omgeving als onderdeel van de identiteit van gebieden, en om de functionele relatie tussen erfgoed en de omgeving. De functionele relatie tussen erfgoed en omgeving is bij molens van groot belang, immers de omgeving – de molenbiotoop of het watermolenlandschap – is van directe invloed op het behoud en de werking van wind- en watermolens.

De omgevingsvisies van rijk, provincie en gemeente moeten verder invulling geven aan het behoud en versterken van een goede omgevingskwaliteit. Ook landschapsorganisaties kunnen hier een bijdrage aan leveren; zij bezitten immers zelf erfgoed en monumenten met het bijbehorend cultuurlandschap, denk aan kasteeltuinen en aan de cultuurlandschappen rond de beken waaraan watermolens zijn gevestigd. En laten we de watervisies van waterschappen niet vergeten; zij bezitten soms zelf veel watergerelateerd (vaak nog werkend) erfgoed of het waterbeheer is direct van invloed op behoud en functioneren van erfgoed zoals poldermolens en watermolens. De Kaderrichtlijn Water biedt voldoende mogelijkheden om belangen van waterkwaliteit, ecologische belangen en erfgoedbelangen samen op te laten gaan. Als bestuurder en politicus van een gemeente, provincie, waterschap of landschapsorganisatie moet u de wil hebben om erfgoed te benoemen in de omgevingsvisie en te vertalen in omgevingswaarden die belangrijk en het behouden waard zijn.

- Breng het erfgoed (monumenten, ensembles, gezichten) in beeld
- Bepaal vervolgens de omgeving van het erfgoed. Dat kan variëren van grote, aaneengesloten gebieden met honderden monumenten tot brede zichtassen tussen kastelen tot eenvoudige cirkels om solitair gelegen monumenten zoals de molenbiotoop rond windmolens
- Benoem vervolg de ambities: welke omgevingswaarden wil je behouden of versterken
- Maak tenslotte beleid om uitvoering te geven aan deze erfgoedambities

A scenic landscape photograph showing a stone dam with a waterfall in the foreground. To the right, a brick building with a tiled roof is partially visible. The background features a green field and trees under a sunset sky with orange and yellow hues. The text is overlaid on the left side of the image.

Bij de Schouwsmolen aan de Itterbeek in Limburg is daarom een temporele vismigratie-zone toegepast en deze functioneert met succes en heeft ook gunstige effecten op flora en fauna

2. Zorg voor concrete bescherming van de molenbiotoop in verordening en plan

Gemeente

Het Besluit kwaliteit leefomgeving schrijft in artikel 5.130 (behoud cultureel erfgoed) voor dat gemeenten in het **omgevingsplan** regels moeten stellen voor de omgeving van beschermde monumenten, we hebben het dan over onder andere (voorbeschermd) rijksmonumenten, (voorbeschermd) gemeentelijke monumenten, karakteristieke of beeldbepalende panden en (voorbeschermd) provinciale monumenten. Dat zijn dus zo goed als alle wind- en watermolens in Nederland. De toelichting op artikel 5.130 Bkl spreekt specifiek over de omgeving van molens (de molenbiotoop) met het oog op het behoud en het functioneren van molens.

Provincie

Ook provincies kunnen de bescherming van de omgeving van molens voor hun hele grondgebied borgen in de **omgevingsverordening**. Zo heeft de provincie Zuid-Holland een instructieregel

(art. 7.72) opgenomen over hoe gemeenten in het omgevingsplan voldoende vrije windvang en het zicht op de molen met regels moeten waarborgen. En ook de provincie Gelderland heeft een instructieregel (paragraaf 5.4.3.) opgenomen met als doel het instandhouden en versterken van historische molens en het molenlandschap. Daarnaast kunnen provincies met watermolens binnen hun grenzen in het Waterprogramma specifieke regels stellen voor watermolens en het aanwezige cultuurlandschap, het zogenaamde watermolenlandschap.

Waterschap

Waterschappen kunnen op verschillende manieren actief bijdragen aan het behoud en het functioneren van wind- en watermolens:

- In de **waterverordening** poldermolens aanwijzen als maalvaardige hulp-gemalen met een bijbehorend beschermingsregime;
- In de waterverordening regels opnemen wanneer in het belang van het behoud en het functioneren van watermolens kan worden afgeweken van de doelen van de Kaderrichtlijn water. Het functioneren van een

rijksmonument is een aanvaardbare reden om af te mogen wijken van de KRW;

- Bij het nemen van peilbesluiten rekening houden met voldoende watertoe- en -afvoer van watermolens;
- Het pro-actief uitvoering geven aan de zorgplicht bij bijvoorbeeld overstromingen of juist bij onvermijdelijke peilverlagingen;
- Erfgoed meenemen in het beschermingsregime bij overstromingen.

Landschapsorganisaties

Weliswaar betreft het hier geen overheden, maar wel organisaties die grote delen van het Nederlands landschap in beheer hebben. In deze landschappen staan niet zelden wind- of watermolens. Soms zijn de landschapsorganisaties eigenaar van de molen, altijd zijn ze verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van het groen in de molenbiotoop en van het watermolenlandschap. Voldoende kansen dus voor het openhouden van de omgeving van windmolens en het behouden van het cultuurlandschap rond watermolens.

Het grootste probleem bij de Wippersmolen in Maassluis is de hoge begroeiing van het Wipperspark, op korte afstand van de molen: de bomen vormen een hoge, dichte muur die tot ver boven de molen uitsteekt

Zet molens in voor leefbaarheid, duurzaamheid en klimaatadaptatie

Molens kunnen een belangrijke rol spelen bij duurzame ontwikkelingen en klimaatadaptatie. Denk aan het inzetten van poldermolens als hulpgemalen bij heftige regenbuien en het benutten van het watermolenlandschap voor waterberging. Korenmolens vervullen steeds vaker een rol in de gezonde voedsel keten gebruik maken van lokale producten.

Gebouwde, archeologische en groene monumenten zijn kwetsbaar voor overstromingen, langdurige droogte, bodemdaling en funderingsproblematiek. Het aanpakken van klimaatverandering en energietransitie is van levensbelang voor het voortbestaan van monumenten, zoals molens. Ook immaterieel erfgoed geeft aanknopingspunten om te werken aan een duurzame wereld.

Door de positieve uitstraling van monumenten en hun herkenbaarheid voor de leefomgeving gaat van verduurzaming van erfgoed een enorme voorbeeldwerking uit voor andere verduurzamingsprojecten. Als het in een monument kan, dan kan het overal! Het is dus van belang om de verduurzaming van monumenten te ondersteunen door middel van stimulerende regelgeving. Geef als gemeente, provincie, waterschap of landschapsorganisatie het goede voorbeeld en verduurzaam uw monumentaal vastgoed.

De hoogte van de woningen rond molen De Wielewaal in Beneden-Leeuwen blijven onder stellinghoogte, hogere gebouwen staan verder weg van de molen

3. Neem participatie serieus, werk samen en stimuleer vernieuwing

Participatie is een belangrijke pijler onder de Omgevingswet en dat is niet ten onrechte. Het leidt niet alleen tot meer draagvlak, maar vooral ook tot een betere kwaliteit van plannen en daarmee van de leefomgeving van ons allemaal. Het vroegtijdig raadplegen van moleneigenaren, molenaars en molenorganisaties bij bouwplannen, overheidsplannen en ruimtelijke ontwikkelingen kan ervoor zorgen dat een betere borging van de molenbiotoop of het watermolenlandschap plaatsvindt. Immers het molenveld weet alles van wind en water.

Door de kennis uit het molenveld vroegtijdig in te zetten is het bijvoorbeeld mogelijk om in het stedenbouwkundig plan gebouwen en groen beter te plaatsen ten opzichte van de molen of bij de uitwerking van gebouwen slim om te gaan met de vormgeving van gebouw. Dakrichting, dakvorm, een aflopende hoogte, een lager type woningen geschikt voor starters en ouderen zijn goed voor de molen en kunnen vroegtijdig in het ontwerp worden meegenomen met weinig extra kosten. En bij een watermolen zijn goede voorbeelden bekend van de plaatsing van een

vismigratietrap, waarbij ook de molen voldoende watertoevoer houdt.

Gemeente, neem hierin het voortouw en stimuleer stedenbouwkundigen, architecten en landschapsonwerpers om mee te doen. Bij grote gebiedsgerichte ontwikkelingen en bij de aanpak van watermolenlandschappen zijn veel partijen betrokken. Dit maakt de processen soms ingewikkeld, maar ook waardevol, zowel wat betreft samenwerking als wat betreft een beter gedragen resultaat. Zo kan het zinvol zijn, samen met inwoners en gebruikers van een gebied, een landschapsbiografie op te stellen. U krijgt daarmee inzicht in de ontstaansgeschiedenis van het landschap en vindt van daaruit aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Betrek daarbij de agrarische en landschappelijke geschiedenis en de nog aanwezige monumenten, zoals molens en boerderijen. Investeer in de zichtbaarheid en beleefbaarheid van waardevolle cultuurlandschappen en de daarin gelegen monumenten en vergroot zo de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht van uw gemeente. Koester het open landschap, laat het niet verrommelen en bouw het niet vol.

4. Zorg voor voldoende capaciteit en kennis van erfgoed en molens

En niet in de laatste plaats is het belangrijk om ervoor te zorgen dat uw organisatie op orde is. Veel gemeenten en waterschappen hebben geen of niet meer dan 0,5 fte voor erfgoed in huis, provincies mogen blij zijn met soms 1 fte. Deze medewerkers moeten dan erfgoedbeleid maken voor gebouwd erfgoed, werkend erfgoed (zoals molens) en landschappelijk erfgoed. Ze moeten meedenken over erfgoed in ruimtelijke ontwikkelingen en over concrete ingrepen in het erfgoed. Een schier onmogelijke taak. De erfgoedformatie moet gebaseerd zijn op de wettelijke taken en op de beleidsambities. Medewerkers moeten begrijpen wat wind en zicht doen voor de molen en wat de waarden zijn van de watermolen en het bijbehorende cultuurlandschap. Investeer in kennis, kunde en capaciteit van erfgoedambtenaren, werk samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Restauratiefonds en provinciale erfgoedhuizen.

Fier steekt molen De Vriendschap in Winsum uit
boven de woningen die van oudsher onder
stellinghoogte bleven om de windvang niet te
belemmeren

Openingsbeeld

Spoordonkse Watermolen, Spoordonk

Watermolens en hun watermolenlandschap kunnen ingezet worden voor waterbuffer en -berging en helpen zo tegen hittestress

Molens zetten altijd wat in gang

De Hollandsche Molen
Zeeburgerdijk 139
1095 AA Amsterdam

(020) 623 87 03
dhm@molens.nl
molens.nl

**Koninklijk
sinds 2023**